

⁴⁸ Вінниченко О. Сеймики Речі Посполитої у світлі сеймових поборових універсалів... – С. 347, 352, 353, 365, 366, 368, 369; Вінниченко О. Функціонування післясеймових сеймиків у світлі податкових актів... – С. 42.

⁴⁹ *Volumina legum...* – Т. III. – S. 426.

⁵⁰ *AGZ.* – Т. XXIV. – S. 67-68 [№ 51].

⁵¹ Ternes J. *Sejmik chełmski za Wazów...* – S. 166.

⁵² *Kriegseisen W. Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku.* – Warszawa, 1991. – S. 28.

⁵³ *Biblioteka Muzeum Narodowego im. Czartoryskich w Krakowie.* – Sygn. 80, 340, 341, 365, IV.1657, 2724.

⁵⁴ *Archiwum Państwowe w Lublinie. – Castrensia Chelmensia. – Decreta.* – Ks. 4, 9; *Inscriptiones.* – Ks. 10, 12, 14-16, 18-21; *Relationes.* – Ks. 61, 64, 65, 74, 78, 79; *Akta luźne* 1, 2; *Fragmety ksiąg* 2.

⁵⁵ Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі ў Мінску. – Ф. 1740. – Воп. 1. – Спр. 3, 4, 6, 9-11, 13, 14.

⁵⁶ *Archiwum Prowincji oo. Dominikanów w Krakowie.* – Sygn. *Extranea* 72/1.

⁵⁷ *Wstęp // Akta sejmikowe ziemi chełmskiej...* – S. 11.

⁵⁸ ЦДІА України у Львові. – Ф. 181 (Лянцкоронські). – Оп. 2. – Спр. 216. – Арк. 1-4зв.

⁵⁹ *Акты, издаваемые Виленскою комиссиею...* – Т. XXIII. – С. 202 (№ 211), 204 (№ 214), 233-234 (№ 241).

Олексій ВІННИЧЕНКО

Historia ecclesiastica institutionalis contemporalis (огляд найновішої літератури з історії Київської православної і унійної митрополій ранньомодерної доби)

Сучасне українське історіописання в галузі історії церкви не так давно вийшло з кризи, у якій воно перебувало в 90-х рр. ХХ ст. Не вдаючись до пояснень загальних чи більш конкретних причин кризових явищ в українській історіографії, зауважу, що саме в галузі церковної історії вони відчувалися найбільш істотно, тому громадськість досить таки запізно отримала від науковців вихідну продукцію, написану на відповідному джерельному, методологічному чи просто, як колись мовилося, ґрунтовному/добротному рівнях. Можна сперечатися про те, які саме праці і який час стали переломними, незаперечною видається констатація того, що ренесанс галузі таки відбувся.

Спробую виокремити і певні характерні риси згаданого відродження. Якщо абстрагуватися від тимчасових досягнень, пов'язаних із поверненням до українського національного наративу, то, передовсім, вітчизняні історики церкви вже чимало зробили на шляху освоєння наукового розуміння предмету історико-церковних досліджень, який зазнав майже незворотніх деформацій у радянський час, а також методології вивчення ранньомодерної доби європейської історії. Відтак, історіографія повернулася до необхідності вивчення історії церкви на інституційному рівні, тобто вивчення її територіально-адміністративної та організаційної структури (Київська православна та унійна митрополії, єпархії, протопопії/намісництва/деканати, парафіальна мережа

тощо), відмовившись від розгляду подій та явищ у межах громадянського (світського) адміністративного поділу. Інший підхід, який був узятий на озброєння останнім часом – вивчення того ж інституційного розвитку церкви на інших рівнях, наприклад, на рівні діяльності органів церковного управління – митрополичого та єпархіальних урядів, архієрейських та єпархіальних соборів, духовного суду та ін. установ. Досить повільно, однак упевнено дослідники долають відчуженість від так званої внутрішньої історії церкви, тобто вивчення минулого крізь призму виконання церквою її первородних функцій, пов'язаних із літургією, богослужбовими практиками, пастирським служінням, проповіддю, розвитком догматики, церковних канонів та ін.

Дуже важливим є також вивчення історії церкви на рівні парафіальної мережі, що неминує веде до розгляду ступеня та характеру побожності вірних (на відміну від так званого нормативного християнства), історії мирянських організацій (церковних братств), парафіального (братського) життя.

Поєднання специфіки церковно-історичних досліджень із сучасними методологічними новаціями не є простим, зрештою, воно вимагає іншої професійної підготовки, яка, назагал, на історичних факультетах українських університетів не культивується. Тож здебільшого історики церкви займаються самоосвітою, долаючи водночас мовчазний спротив громадянської історіографії (тобто, істориків, що займаються громадянською історією, які важко погоджуються на партнерство), а також тих дослідників, які вважають себе істориками церкви, однак через різні причини не в змозі засвоїти вимоги та специфіку сучасних досліджень галузі.

При цьому продовжує залишатися актуальною проблема професійної підготовки істориків-ранньомодерників, іншими словами – засвоєння практичних засад вивчення документальних джерел ранньомодерної доби різних типів і видів. Ще одна проблема, яка все більше дається взнаки останнім часом, пов'язана з необхідністю для історика церкви – ранньомодерника озброїтися знаннями в галузі історії книжної культури, що в церковно-релігійній галузі межує не стільки зі специфікою церковних книжкових пам'яток, скільки зі спеціальними (і дуже специфічними) методиками і практиками з текстології та герменевитики книжкового тексту. Скільки б не говорилося про досягнення національної історіографії в минулому в цій ділянці, сьогодні питоми історики книжності періоду XV – першої половини XVII ст. в Україні майже відсутні¹, так само відсутня у нас така галузь гуманітаристики, як палеославістика². Не можемо також не втриматись від зауваження про те, що дослідження на рівні компаративістики чи інтердисциплінарності, без чого важко уявити сучасну науку, також зустрічаються не часто.

Пропонований огляд є до певної міри вибіркоким. До нього включено праці переважно українських істориків, які займаються історією киево-руського християнства³, а також кількох польських та білоруських дослідників. Згадане порівняння є досить коректним, адже доробок польської науки з історії “східних церков” Речі Посполитої є вагомим, внесок білоруської науки, навпаки, є значно меншим. Деякий час тому появилися й спільні праці українських та польських істориків.

Очевидно, що праця, які потребують рецензування, насправді є більше. Критерієм вибору є авторське уявлення про вимоги до церковно-історичних досліджень, а також внесок того чи іншого історика в справу прирощення джерельних знань шляхом уведення до наукового обігу рукописних джерел, ступінь опанування сучасними дослідницькими методиками та ін. Одразу визнаю, що в цьому можна побачити й долю

суб'єктивізму. Пропонований огляд рідко сягає XVIII ст., що, назагал, відповідає моїм хронологічним уподобанням.

Частковим виправданням є усвідомлення того, що в українській історіографії продовжує даватися взнаки за давнина криза, якщо не стагнація, яку я кваліфікую як кризу рецензування, коли десятки монографічних праць чи тематичних видань залишаються практично без уваги, в наукових журналах продовжують публікувати коротесенькі апологетичні рецензійні замітки, а ґрунтовні критичні праці перетворились на рідкісні історіографічні факти, які зазнають не тільки мовчазного несхвалення, а подекуди розглядаються навіть як нездоровий приклад⁴. Не кажу вже про те, що повноцінні дискусії в ділянці церковної історії сьогодні практично відсутні⁵.

* * *

Одним із напрямків історико-церковних досліджень, який все більше набирає обертів у дослідницькій практиці, є вивчення історії Київської митрополії на рівні єпархій. Фактично, від написання “єпархіальних історій” залежить дуже багато. Можна з упевненістю стверджувати, що ренесанс цих історій у східноєвропейській історіографії розпочався 1999 р. з видання докторату Анджея Гіля про Холмську православну єпархію⁶. У 2005 р. дослідник опублікував свою габілітаційну монографію з унійного періоду історії цієї єпархії⁷. Справу дослідження історії Холмської єпархії продовжили пізніше В. Бобрик⁸ та І. Скочиляс⁹.

В українській історіографії тему розвиває Ігор Скочиляс. Після віхових і досить резонансних монографічних і археографічних досліджень історії Львівсько-Кам'янецької єпархії його авторства¹⁰ розпочато вивчення території інших владцтв. Причому розширення дослідницького простору відбулося за рахунок території сусідньої Володимирсько-Берестейської єпархії, точніше – її володимирської частини. Спочатку вийшла збірка джерел¹¹, тепер – монографія Анджея Гіля та Ігора Скочиляса¹².

Зупинюся на цих резонансних виданнях докладніше. Властиво, у збірці документів опубліковано візитаційні протоколи церков і монастирів Володимирської єпархії 1695 – 1696, 1699 – 1701 і 1703 – 1707 рр., які були проведені під проводом єпископа Лева Шлюбича-Заленського. Нагадаю, що ця єпархія знаходилась на українсько-польсько-білоруському пограниччі. Проте візитації охоплюють територію лише володимирської частини єпархії. Якщо на початку XVIII ст. єпархія налічувала 243 унійні парафії, то візитацією було охоплено 185 осередків, тобто більшу її частину. Праця дуже археографічна, вона вміщує кодикологічні описи публікованих джерел, аналіз ініціатив єпископа, діяльності візитаторів, умов проведення акції та ін. У передмові проаналізовано юрисдикційний статус та особливості інституційного розвитку єпархії, здійснено огляд ролі Успенського кафедрального собору у Володимирі, руського унійного відродження на зламі століть. Багато уваги дослідники приділили постаті єпископа Лева Шлюбич-Заленського, також окремо розглянули інститут пастирських візитацій володимирських владик.

У “Нарисах” проблема зазнала всебічного розширення, у тому числі й за рахунок попередньої публікації візитацій, а також інших джерельних публікацій І. Скочиляса. Тут додався екскурс в історію княжої доби, дослідження історії єпархіальних соборів, а також вивчення парафіяльної мережі, що зроблено для цієї єпархії практично вперше. У підсумку досліджуваний період потрактовано на прикладі цієї єпархії як “предтечу” “золотої доби унії”.

Історія Львівської єпархії цьогоріч поповнилася монографією отця доктора Василя Говгери, яка є справжньою несподіванкою в історіографії, адже дослідник перед тим не публікував результати своїх студій¹³. Згадане дослідження слід розглядати у різних контекстах. Перше, що спадає на думку – його приклад дозволяє говорити про відродження давньої галицької традиції служіння священників для справи дослідження історії церкви. Праця о. В. Говгери підготовлена в осередку Католицького університету в Любліні, проте писалася вона у Львові. Порівняно з працями І. Скочилися, завдання о. В. Говгери було дещо іншим: якщо І. Скочилися виклав історію єпархії в ширших хронологічних межах, то о. В. Говгера поставив своїм завданням висвітлити історію єпархіальних структур лише XVIII ст. У першому розділі автор розглядає шлях Львівської єпархії до унії з Римом, починаючи від Берестейського собору 1596 р. Спеціальну увагу тут звернено на діяльність владики Йосифа Шумлянського, який, властиво, і привів єпархію до єдності з Римом. Надалі о. В. Говгера оглядає діяльність львівських унійних єпископів Варлаама, Атанасія та Лева Шептицьких, у часі урядування яких проводились єпархіальні реформи, зокрема, впроваджувалась у життя практика проведення генеральних візитацій парафій. Другий розділ присвячений з'ясуванню правових підстав функціонування єпархії (тут говориться, зокрема, про ухвали Замойського синоду як канонічної підстави для розвитку церкви та роль пастирських директив), а також загальному огляду її територіального простору. У третьому розділі досліджено деканальний поділ єпархії, згідно зі збереженими списками деканатів. Далі дослідник аналізує територіально-адміністративний уклад єпархії за трьома великими одиницями, на які поділялася єпархія, з центрами в Кам'янці, Галичі та Львові. У науковій літературі їх прийнято називати крилосами, дослідник запропонував дещо відмінний термін: “історичний округ”. У четвертому розділі проаналізовано уряд декана (“деканський уряд”), що, безсумнівно, є першою такою спробою дослідження єпархіальних адміністративних структур. П'ятий (найбільший розділ – обсягом 226 с.!) присвячено парафіяльній структурі єпархії (мережа, матеріальне забезпечення, демографічна ситуація, храми, посвячення, зовнішній та внутрішній вигляд, цвинтарі та дзвіниці, ікони та реліквії, парафіальні канцелярії, ведення метричних книг та ін.). Безсумнівно, що в окреслених тематичних та адміністративних межах історія Львівської єпархії ще ніким не розглядалася, що підносить наукову новизну зібраного та опрацьованого матеріалу, переважно рукописного.

Окрасою та значним доповненням дослідження авторства о. В. Говгери служать додатки у вигляді таблиць, числом 19 (обсяг – 279 с.). Так, у таблиці 1 подано перелік парафій за деканатами, назви храмів за титулами, вказано рік побудови храму, а також імена парохів у хронологічних межах 1725 – 1734 рр. Наступна таблиця представляє період 1739 – 1744 рр., але тут додано інформацію про дату та рукоположення священників, а також про їх презентування з вказівкою вичерпної інформації. Таблиці 3 – 5 деталізують згадану інформацію за окремими роками. У таблиці 6 зібрано матеріал про матеріальний рівень парафій, у таблицях 7, 8 – про число вірних, у таблиці 9 подано список вірних Коломийського деканату за даними на 1763 р., у таблиці 10 – дані про парохів і коад'юторів Коломийського деканату станом на 1763 р. Дуже цікавою є статистична підбірка у таблиці 11, де оприлюднено дані про храми міст і містечок єпархії станом на 1775 р., у таблиці 12 таку ж вибірку зроблено для сільських парафій. Таблиці 13 – 16 акумулюють інформацію про побудову храмів, таблиця 17 – про рукоположення священників, таблиця 18 – про літургійний одяг та речову церковну приналежність храмів Львова, у таблиці 19 згаданий матеріал подано за окремими роками.

Усі назви, представлені в таблицях, подано польською мовою, якою писалися у XVIII ст. візитаційні протоколи. Зрозуміло, що використання мови оригіналу документальних джерел не викликає серйозних заперечень, хоча, зрозуміло, бажано було б передати назви питомою українською мовою, адже, наприклад, титули (посвяти) храмів в українській (православній і греко-католицькій) і польській (римо-католицькій) релігійних культурах деколи відрізняються. Напевно, вузькі фахівці в ділянці церковної історії будуть сперечатися з тим, що Автор традиційно вживає термін “деканат”, який зберігся і побутує в структурі сучасної УГКЦ. З огляду на те, що термін був запозичений з римо-католицької релігійної традиції у XVIII ст., він може сприйматися як ознака латинізації унійної церкви. До того ж, дехто з дослідників (наприклад, згаданий І. Скочиляс) повернув стару назву цих адміністративних одиниць церкви і знову ввів термін “намісництво”. Проте не варто забувати, що Автор користувався термінологією масових церковних джерел тієї доби, тим самим максимально наближаючи свій дискурс до досліджуваної епохи.

Говорячи про статистичну наповненість дослідження о. В. Говгери, було б коректним порівняння зібраної ним інформації зі статистикою праці І. Скочиляса “Генеральні візитації Київської унійної митрополії XVII – XVIII ст.: Львівсько-Галицько-Кам’янецька єпархія” (Львів, 2004), яка також вирізняється багатством та унікальністю джерельного матеріалу. Зокрема, тут подано вичерпну археографічну інформацію про збережені джерела, чого немає у дослідженні о. В. Говгери. Проте дослідження Автора значно перевищує книгу І. Скочиляса за розкриттям змісту візитацій, тематичним наповненням історії деканатів і парафій єпархії.

У висновках Автор називає XVIII ст. “золотою добою” історії уніатської церкви. Він прагне бути критичним передусім до себе, зауваживши, що не зміг оглянути організацію внутрішнього парафіяльного життя, попри те, що з цієї теми існує чимало джерельного матеріалу. Також через брак часу не вдалося виготовити географічні карти, використовуючи потенціал наявних джерел. Він також не претендує на вичерпність своєї праці, вказує на інші статистичні джерела, які йому не вдалося опрацювати, тим самим залишаючи можливість попрацювати над поглибленням дослідження іншим пошуковцям.

Сучасна дослідницька палітра в Україні представлена також працями з монастирської історії. Так, київський історик Сергій Горін видав третю поспіль монографію з історії монастирів Волині. Цього разу його увагу привернули монастирі Луцько-Острозької єпархії періоду кінця XV – середини XVII ст.¹⁴ Лівову частку книги складають короткі довідки про 61 монастир зі структуруванням на загальні історичні дані та дрібніші огляди: земельних володінь, пожертв вірних, чудотворних ікон, настоятелів, ченців, скрипторіїв чи друкарень, шкіл, некрополів та ін. У значно меншому розділі підсумовано динаміку чисельності монастирів, розвиток монастирського землеволодіння, а також розглянуто діяльність, яку автор розуміє як “релігійно-культурну”. З огляду на суто спеціальну спрямованість, написані підрозділи про посвяти (титули) монастирів, появу унійних обителів, жіночих згромаджень та ін. На мою думку, значення проведеного дослідження С. Горіна варто позиціонувати в рамках неопозитивізму, але його тема цієї стадії в XIX – першій половині XX ст. не пройшла, то ж автор реконструював історію навіть найдрібніших чернечих згромаджень за архівними джерелами (переважно волинськими актовими книгами), проторувавши дорогу для майбутніх дослідників, які після нього “наріжуть” більш модерний дискурс. Але задля цього потрібно буде комусь прожити нове “наукове життя” і зайнятися вивченням монастирської книжності, уставів,

обрядовості, назагал – усього того, що вкладається в поняття внутрішнього чернечого життя. Наприклад, вивчення монастирських пом'яників С. Горін лише позначив, тепер потрібно перейти до розгляду цих унікальних пам'яток релігійної культури з погляду поширення поминальних практик.

Не можу не завважити, що дослідження С. Горіна прикрашають об'ємні додатки, серед яких виокремлюється публікація 32-х архівних джерел: фундаційних декретів ктиторів-патронів, фундушів, інвентарів, тестаментів, протестацій та ін. Інші додатки у вигляді таблиць ілюструють дослідницький матеріал розділів монографії. Більшість волинських монастирів перебували в маєтках князів та місцевої шляхти, їх кількість у першій половині XVII ст. значно зросла, що, на думку автора, є ознакою стійкості у вірі, порівняно з римо-католицизмом. Приблизно третина монастирів перейшла до унії, майже половина розміщувалась у містах, 12 обителів були жіночими (частину обителів, з огляду на бідність джерел, не ідентифіковано), реконструйовано іменний склад монастирів (майже 350 іноків і 50 черниць), 20 обителів володіли селами – ось неповний перелік наукових відкриттів С. Горіна, які, я думаю, будуть мати вплив на розвиток науки і ввійдуть в історіографію як хрестоматійні факти.

Ще одна монографічна праця зі згаданої проблематики – дослідження польського історика Пьотра Хомика з історії монастирів Великого князівства Литовського XVI ст.¹⁵ На відміну від С. Горіна, автор більше уваги зосередив власне на монастирському житті, яке він розглядає в категоріях історичної ретроспекції розвитку монастирів до початку XVI ст. (тут автор зібрав переважно перші документальні свідчення про монастирі); розвитку їх організації, облаштування/забезпечення, фундування і ктиторства в XVI ст.; розгляду монастирів як осередків релігійної культури (культ, бібліотеки, книгописання і книгодрукування, захист догматів віри, освітня і харитативна діяльність, зовнішні контакти). Порівняно з С. Горіним, П. Хомик застосував більш академічний підхід, присвятивши ціле дослідження діяльнісному аспектові та розвитку монастирського життя. Незважаючи на це, дослідження П. Хомика має, порівняно з С. Горіним, певні недоліки, пов'язані з відмовою автора від фронтального вивчення актових джерел досліджуваної доби. Тут досить побіжно (усередині тексту) розміщено кілька таблиць із такими зведеними даними: до кінця XV ст. налічувалося 43 монастирі (серед них лише 4 жіночі), у XVI ст. було фундовано 23 нових обителі (серед них – лише дві жіночі), всього ж у досліджуваному столітті діяло як мінімум 46 монастирів. Водночас, як і С. Горін, П. Хомик велику увагу приділив вивченню предмету дослідження, подієвій історії.

Волинську проблематику продовжує збірка українських і польських істориків, яка вийшла нещодавно у Любліні¹⁶. Тут бачимо продовження контексту досліджень київського історика Михайла Довбищенка, який давно і плідно працює над історією церкви в рамках “релігійних рухів”, що відображено у назві люблінської збірки, хоча її тематика сама по собі є досить конкретною і різною. Так, М. Довбищенко у найбільшому розділі викладає сторінки історії уніатської церкви на Волині під час козацької війни 1648 – 1667 рр. (тут бачимо назву, абсолютно не властиву українській історіографії), А. Гіль наводить приклад волинських сторінок біографії шляхтича Яна Кашовського з Високого, С. Горін зосередився на джерельних свідченнях до історії монастиря Преображення і Пречистої Богородиці у Четвертні. Згадану різноматематичність (навіть різножанровість) публікацій доповнює та особливість, що М. Довбищенко подав у додатку тексти восьми архівних документів із Волині: протестацій, єпископських декретів та презент на урядування парафіями, одного тестаменту.

Надзвичайно цікава документальна збірка, присвячена заповітам уніатських ієрархів, вийшла також у Любліні¹⁷. Ініціатором видання є А. Гіль (про це, щоправда, ніде не вказано). До збірки ввійшли тексти заповітів: холмського єпископа Афанасія Пакости (публікація А. Гіля), митрополита Йосифа Вельямина Рутського (публікація білоруського історика Дзяніса Лисейчикова), холмського єпископа Якова Суші та львівського єпископа Йосифа Шумлянського (публікації польського історика Роберта Козирського). Коментаторські тексти до документів подано російською мовою, збірка відкривається передмовою московського історика Михаїла Дмитрієва, який здійснив короткий історичний екскурс в історію уніатської церкви XVII ст., оглянувши діяльність кількох митрополитів і єпископів (І. Потія, Й. Рутського та Й. Кунцевича).

Тексти публікованих тестаментів подаються за оригіналами: А. Пакости, 25.07.1625 р., за Люблінським архівом; Й. В. Рутського, 20.10.1636 р., за Національним історичним архівом Білорусі; Я. Суші, 21.12.1686 р. і 7.01.1687 р. за Люблінським архівом; Й. Шумлянського, 12.11.1707 р. (у двох версіях), за збірками Національної наукової бібліотеки НАН України ім. В. Стефаника та Національного музею ім. Шептицького у Львові. Слід зазначити передовсім публікацію тестаменту митрополита Йосифа Рутського, позаяк віднайдення його повної версії, разом з іншими документами родини Рутських, становить цілу сенсацію. Зокрема, авторів публікації цілком аргументовано та доказово вдалося спростувати міф, який десятиліттями побутував в історіографії, про походження митрополита з російського боярського роду Вельямінових. Однак сенсаційність дослідницького успіху полягає, на мою думку, в тому, що до формування згаданого міфу долучився сам Йосиф Рутський.

Останнім часом історія Турово-Пінської єпархії також зазнала тотальної уваги. Так, майже водночас вийшло дві монографії: з історії православного періоду – Антонія Міроновича¹⁸, з історії унійного – його учня Войцеха Вальчака¹⁹. Не ставлячи собі за мету повне висвітлення історії єпархії, А. Міронович побіжно розглядає початки єпархії у період до XII ст. (автор вважає датою її заснування 1088 р.), виокремлює період XIII – XV ст., релігійне життя до кінця XV ст., окремо висвітлює багате на події XVI ст. (найбільший розділ), окремої уваги також заслужили єпархіальні монастирі. Вагоме значення має подана в додатках підсумкова таблиця парафій Турово-Пінської єпархії, укладена за деканатами, а також кольорова мапа (на вклейці). Єпархія складалася з 12-ти деканатів, 174-х парафій. Важливим є відстеження А. Міроновичем територіальних змін єпархії протягом століть (наприклад, у княжу добу вона включала Берестя, Кам'янець, Слуцьк, Волковиськ та ін. території). Історію єпархії протягом основних періодів автор висвітлює традиційно – за урядами єпископів, оглядає найбільші деканати та релігійні центри.

Дослідження А. Міроновича базується на широкому колі джерел, у тому числі й архівних. Зокрема, автор віднайшов рештки єпархіального архіву у збірках Санкт-Петербурга (колекція П. Доброхотова), а також Вільна. У підсумковому розділі дослідник роздумує над долею єпархії в кінці XVI ст., яку він пов'язує із переходом наприкінці періоду до унії. Турово-Пінська єпархія з її видатними діячами та культами творила, на думку автора, релігійно-культурну ідентичність білорусів. З огляду на сучасні методологічні засади дослідження ранньомодерної історії, з цим висновком погодитись важко, тим більше, що йдеться про пізніше білорусько-українське пограниччя, яке в досліджувану автором добу знаходилося в географічному центрі ареалу *Slavia Orthodoxa*.

Монографічне дослідження В. Вальчака базується, зрозуміло, на ширшому колі джерел. Воно більш академічне: уміщує огляд джерел та історіографії, а також має

класичну (для такого типу досліджень) структуру. Кількість архівних матеріалів, вивчених автором, вражаюча: так, опрацьовано архіви Вільнюса, Санкт-Петербурга, Мінська, Києва, Львова, Риму, Ватикану, Лондона і Стокгольма (всього 23 архівних та бібліотечних зібрань).

Автор ретроспективно розглядає початки єпархії, вважаючи часом її заснування 1005 рік. Надалі він коротко окреслює основні періоди в історії владництва, висвітлює осередки монастирського життя, окремо оглядає ієрархію та духовенство, у найбільшому розділі реконструює організаційну структуру єпархії (територія, деканальний поділ, парафіяльна мережа, лічба парафій за періодами, титули церков, лічба вірних). Завершує дослідження розділ про ліквідацію унії. Дослідження супроводжується додатками з публікацією кількох архівних джерел, реєстром чисельності вірних та ін. Окрасою книги є мапи, а також численні таблиці, які надають дослідженню історії Турово-Пінської єпархії завершеного вигляду.

На початку XVIII ст. єпархія володіла 250 парафіями, об'єднаними в 14 деканатів, станом на 1772 р. їх було вже трохи менше. Число вірних у 1773 р. досягло 130 тис. За територією єпархія посідала п'яте місце в митрополії, меншими від неї були Володимирська, Перемишльська і Холмська єпархії. Вона належала до числа невеликих єпархій митрополії, що підтверджується й аналізом стану монастирів, яких налічувалося менше десяти (найбільш знаним був монастир у Леці під Пінськом, який виконував функцію резиденції місцевих владик). Автор показує складність становища єпархії в XVII ст., розквіт релігійного життя в "довгому" XVIII ст., сталість унійних традицій у добу ліквідації унії російським царизмом. В. Вальчак не закриває очі на латинізаційні процеси, наприклад, домінування марійного культу та ін. На території єпархії згромадилася невелика частина православних вірних (бл. 27 тис.).

Польська дослідниця Дорота Вереда вивчила біографії уніатського єпископату всієї митрополії XVIII ст.²⁰ Дослідження, написане в річищі просопографії, передбачає розгляд єпископату як суспільно-професійної групи, що зумовило аналіз походження, моделі кар'єрного зросту, а також його структуральні характеристики. Автор також поставила своїм завданням з'ясування ролі унійного єпископату в конфронтації та діалозі між латинською та візантійською традиціями, творення ним власної ідентичності, посередництва в синтезуванні культури епох бароко і просвітництва. У підсумковій таблиці Д. Вереди зібрана інформація про 51 ієрарха унійної церкви, що і є об'єктом її дослідження. Найбільшу групу єпископату становили отці василіани, які вигідно вирізнялися своїм освітнім рівнем, набутим в римських навчальних закладах. Однак серед них траплялися й особи без належної інтелектуальної підготовки. Єпископи найчастіше походили зі шляхетського стану, різного матеріального і суспільного походження. Нерідко вони виховувалися в латинському середовищі. Важливим чинником досягнення єпископської гідності було визнання їх ролі в локальних спільнотах. Назагал унійна ієрархія не створила якийсь політичний напрям, вона залишалася спостерігачем, а не актором. Прагнучи зрівнятися з латинською ієрархією Речі Посполитої, уніатські єпископи постійно латинізувалися. Вони все ж відігравали ключову роль в організації релігійного життя Київської митрополії. Однак приналежність до латинської культури створила бар'єр на шляху виконання душпастирських функцій. На думку Д. Вереди, згадані та інші перешкоди спричинилися до загального рівня поверхневої релігійності і народної обрядовості. Щобільше, єпископи часто занедбували традиційні форми контакту з духовенством і вірними. На жаль, немає інформації про їх проповідницьку діяльність. Парадоксально, але за згаданих умов таки творилася нова унійна ідентичність

та нова релігійна культура. Водночас зібраний авторкою матеріал аж ніяк не корелюється з уявленнями українських істориків про “золоту добу” унії.

До зауважень, які слід висловити дослідженню Д. Вереди, віднесу незнання нею фундаментального видання о. Дмитра Блажейовського про ієрархію Київської церкви, в якій зібрана інформація про єпископів із джерельним підтвердженням основних фактів урядування кожної особи²¹. На мою думку, згадана підсумкова таблиця Д. Вереди, порівняно зі статистикою Д. Блажейовського, не має наукового значення.

Насамкінець згадаю найновішу монографію А. Гіля та І. Сковича з історії православної та унійної митрополії²². Монографія “Східні церкви” є синтезом, особливість якої – синтезування власних праць. У книзі добре представлена сучасна історіографія, однак не вона відіграє в ній основну роль. Іншою характерною рисою синтезу є спроба показу загальноцерковної історії на тлі єпархіальної. Саме завдяки єпархіальній історії книга має наукову новизну. Бо, на мій погляд, представлення в книзі таких знакових подій, як відокремлення митрополії в XV ст., Берестейська унія, відновлення православної ієрархії, могилянська реформа церкви, нова унія (унія трьох єпархій кінця XVII ст.), Замойська реформа, ліквідація унії російським царизмом – це лише тло для наświetлення єпархіальної історії, в якій обидва автори є незаперечними авторитетами.

Аналізуючи монографію “Східні церкви” крізь призму єпархіальної історії, яка тісно вплетена у загальне тло історії Київської митрополії, мушу констатувати, що колегам майже не вдалося вийти за межі досліджуваних єпархій. Якщо абстрагуватися від розділу про церкву Київської Русі, історія якої досить детально висвітлена в попередній монографії І. Сковича, то в третьому розділі висвітлюється історія переважно Львівської і Володимирсько-Берестейської єпархії, в четвертому – оглядається ситуація у ВКЛ після 1596 р., зокрема, згадується Вільно на зламі XVI – XVII ст., потім ідеться про могилянську добу, причому не в територіальних межах митрополії, а в тематичних контекстах, у п’ятому розділі спеціально мовиться про Холмську єпархію XVII – XVIII ст., а також про Львівську і частково Перемишльську, у шостому – здебільшого про Львівську єпархію у XVIII ст., і лише частково – про українську частину митрополичої єпархії з центром у Радомишлі. Тут чомусь поруч Правобережжя виокремлюється лише Поділля, хоча воно являло собою канонічну територію Львівської єпархії. Уподобання авторів підтверджують і розроблені мапи: чотири Холмської єпархії, дві Володимирської частини Володимирсько-Берестейської, одна Львівської, дві Турово-Пінської (тут як виняток основна мапа подана за В. Вальчаком). Мапа Київської митрополії складена станом на 1772 р.

Події загальноцерковної історії в монографії присутні: їм присвячені певні тематичні параграфи, в яких висвітлено тло Берестейської унії, Замойського синоду, відновлення православної ієрархії (Теофанове свячення), програми релігійних реформ різного часу. З ієрархів, які заслужили спеціальної уваги авторів, присутні лише Афанасій Пакоста, Петро Могила, Йосиф Рутський, Афанасій Шептицький, Лев Шептицький, діяльність інших аналізується, але причинково.

Констатую, що історія двох частин митрополичої архієпархії з центрами у Києві та Вільні, Полоцької архієпархії, Турово-Пінської єпархії, Луцько-Острозької єпархії, берестейської частини Володимирсько-Берестейської, здебільшого і Перемишльської єпархії в монографії не розглядається. Це пов’язано або з тим, що, наприклад, Турово-Пінську єпархію вивчили згадані польські історики з Білостока, берестейську частину

Володимирської єпархії – А. Міронович, або з тотальною невивченістю історії інших єпархій. Треба додати й стан збереженості єпархіяльних архівів.

Одне зауваження, яке я вважаю досить серйозним, стосується утворення Смоленської унійної єпархії, на яку був поставлений Лев Кревза, номінований королівською грамотою 23 березня 1626 р. Цій події варто надати особливого значення, адже в структурі Київської унійної митрополії з'явилася ще одна архієпархія, властиво, Кревза був архієпископом. Як уважає Т. Кемпа, після убивства Йосафата Кунцевича, ситуація в Полоцькій архієпархії не змінилася, у цьому порубіжному з Московією краю були сильними православні традиції, однак унія таки простувала на схід, чого в XVII ст. не бачимо на українських теренах, де в Києві, а після Хмельниччини майже на всьому Правобережжі унія була знищена.

Іншим зауваженням є недостатнє висвітлення в книзі історії православ'я. За винятком могилянської реформи, історія православних єпархій практично не розглядається. У шостому розділі мова йде про поступ православ'я на Правобережжі в епоху поділів Польщі, але про це не говориться в стосунку до Білорусі. Тому назва книги “Східні церкви”, вочевидь, передбачає історію православної Київської митрополії до 1596 р., потім – здебільшого унійної Київської митрополії.

Насамкінець згадаю працю молодого білоруського історика Дзяніса Лисейчикова, присвячену дослідженню щоденного життя парафіяльного духовенства білорусько-литовських земель у 1720 – 1839 рр., проведеного на основі вивчення візитаційних протоколів та інших джерел²³. Автор не встиг поки що підготувати монографію, але опублікував збірку візитацій 1680 – 1682 рр.²⁴ Привертають увагу географічні межі його дослідження: якщо в дисертації вони чітко не окреслені, то в збірці документів ідеться про білорусько-литовську частину митрополічної архієпархії, названу автором як “Київсько-Віленська”. Опублікована візитаційна документація є найстарішою в історії унійної церкви, що значно підсилює наукову новизну праці. Візитація, зініційована митрополитом Кипріаном Жоховським, охопила 212 церков і 104 каплиці на території Мінського і Новогрудського, а також чистин Ошмянського, Оршанського і Річицького повітів та кількох окремих храмів у Слонізькому повіті та Полоцькому воєводстві. Тут автор явно відступив від принципу адміністративно-територіального поділу церкви, хоча при публікації документів і слідує за поділом церков на протопопії (таких налічувалося 13). Незважаючи на це, саме з працями Д. Лисейчикова можна пов'язувати ренесанс інституційної історії церкви в сучасній білоруській науці.

* * *

Оглянута література засвідчує безсумнівний прогрес у галузі історико-церковних досліджень, досягнутий за короткий відтинок часу. Усе ж, ідеться про більш тривалу підготовчу роботу істориків, які тепер підсумували напрацювання попередніх років. Практично всі оглянуті праці написані в форматі, який прийнято називати джерельним, вони часто супроводжуються публікацією джерел, окремі видання і є, властиво, документальними збірками. Відтак, до наукового вжитку введено велику кількість практично незнамого матеріалу.

Ще один висновок: церковна історіографія продовжує залишатися досить консервативною галуззю історичної науки. Згаданий феномен можна пояснити консервативністю церкви як інституції, яка протягом століть слабо реагувала на модерні впливи розвитку громадянського суспільства, що може розглядатися як класичний приклад “довгого тривання”. Припускаю, що маємо справу зі впливом досліджуваних реалій

на істориків, які не поспішають модернізувати дискурс, піддаючись впливам на власну свідомість духу епохи, а також досліджуваних діячів. Постаті церковної історії, здебільшого, маловідомі широкому колу громадськості (вони рідко потрапляють на сторінки підручників), тому потребують своєрідної “розкрутки”, ними потрібно “населити” історію. За великим рахунком, ідеться про те, щоб сакралізувати простір та дискурс ранньомодерної історії, відповідно до реалій тогочасного суспільства (я тут не зупинявся на тому, хто й коли його секуляризував). Сказане не є простим, адже більшість дослідників-модерників займаються саме громадянською історією, тож переконування наукової спільноти є досить таки непростою і тривалою справою.

Пропонований аналіз, зроблений під кутом зору єпархіальної історії, засвідчує недослідженість приблизно 50 % території православної і унійної митрополій. Так, наприклад, за невеликим винятком, території православної митрополичої архієпархії періоду до 1686 р. взагалі ще не торкалася рука дослідника²⁵. Вочевидь, саме на території архієпархії мали б за призначенням найбільше відчуватися ті чи ті загальноцерковні реформи. Без урахування згаданого чинника, неможливі реконструкції історії всієї Київської митрополії у будь-якому форматі. Фактично за межами прикметних джерельних досліджень продовжують залишатися такі церковні інститути, як прерогативи церковної та єпархіальної влади, духовний суд, крилоси, церковні братства (тут я маю на увазі відсутність новітніх монографічних праць), парафіальна мережа, насамкінець – і форми вияву та рівень релігійної культури. Бракує також порівняльних та міждисциплінарних досліджень. Тож з огляду на сказане, історики церкви ще мають попереду себе незоране поле діяльності.

¹ Назву три найновіші праці, які претендують на зміну ситуації на краще: Чуба Г. Українські рукописні учительні Євангелія. Дослідження, каталог, описи. – Київ-Львів, 2011; Записки святителя Петра Могилы / Упор. І. В. Жиленко. – К., 2011; Сінкевич Н. “Патерикон” Сильвестра Косова: переклад та дослідження пам’ятки. – К., 2014. Властиво, видання Н. Сінкевич і є дослідженням, зробленим у площині богослов’я, текстології та коментування тексту.

² Для інформування українського читача назву кілька сучасних праць з палеославістики та текстології, виданих у найближчому зарубіжжі: Турилов А. *Slavia Cyrillomethodiana: Источниковедение истории и культуры южных славян и Древней Руси*. – М., 2010; Його ж. *От Кирилла Философа до Константина Костенецкого и Всиплия Софиниянина. История и культура славян IX – XVII вв.* – М., 2011; Його ж. *Межславянские культурные связи эпохи Средневековья и источниковедение истории и культуры славян: Этюды и характеристики*. – М., 2012; Чистякова М. *Текстология вильнюсских рукописных прологов: сентябрь-ноябрь*. – Вильнюс, 2008; Вознесенский А. *К истории славянской печатной псалтири. Московская традиция XVI – XVII веков. Простая псалтирь*. – Москва-С.-Петербург, 2010; Афанасьева Т. *Древнеславянские толкования на литургию в рукописной традиции XII – XVI вв.: исследования и тексты*. – М., 2012; Верещагин Е. *Кирилло-Мефодиевское книжное наследие. Межъязыковые, межкультурные, межвременные и междисциплинарные разыскания. С двумя приложениями*. – М., 2012; Fałowski A. *Język ruskiego przekładu katechizmu jezuitskiego z 1585 roku*. – Kraków, 2003.

³ Історія римо-католицизму в Україні фактично не вивчається. Рідкісною працею в цій галузі є хіба що монографічне дослідження Н. Сінкевич. – Див.: Сінкевич Н. *Laudare benedicere ptaedicare: домініканський орден на Волині в кінці XVI на початку XIX ст.* – К., 2009.

⁴ До певної міри симптоматичним є зміст та наповнення останнього (18-го) числа “Українського гуманітарного огляду”, в якому зроблено спробу переходу до рецензування статей, замість

рецензування монографій, у тому числі й виданих у Києві. Між тим, поза межами реагування залишилися монографія М. Довбищенка про релігійні рухи на Волині, три монографії С. Горіна з історії монастирів Волині, дві монографії О. Кузьмука про Межигірський монастир, дві монографії з історії Києво-Печерської Лаври (автори – І. Жиленко, С. Кагамлик), не рецензуються майже за призначенням монографії В. Ульяновського (назву останню, що має вигляд мегавидання, в якому історії церкви присвячено відсотків 50 матеріалу: Ульяновський В. Князь Василь-Костянтин Острозький: історичний портрет у галереї предків та нащадків. – К., 2012).

⁵Остання така велика дискусія відбулася на захисті докторської дисертації І. Сkochилася у Львові, яка може вважатися класичною за низкою ознак: підбором опонентів, кількістю заданих питань та критичних зауважень різного формату, гостротою самої дискусії, зрештою, кількістю присутніх на захисті. Див. рецензію на монографію І. Сkochилася, за якою відбувся захист: Тимошенко Л. Сторінками “довгого” монографічного нарративу про “довге” середньовіччя Львівської єпархії // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. XIV – XV. – Дрогобич, 2011. – С. 619-630.

Важко назвати дискусією в рамках повноцінного та витриманого (в плані коректності) наукового діалогу те, що відбулося між мною і київським істориком В. Ластовським (Див.: Тимошенко Л. Пояснювальні параграфи до історії української церкви: Валерій Ластовський. Історія Православної Церкви в Україні наприкінці XVII – у XVIII-му ст.: історіографічні аспекти. – К., 2006. 276 с. // Український гуманітарний огляд. – Вип. 13. – К., 2008. – С. 115-132; Ластовський В. Урок із фальшування історії: (відповідь на рецензію: Леонід Тимошенко. Пояснювальні параграфи до історії української церкви // Український гуманітарний огляд. – Вип. 14. – К., 2009. – С. 206-209; Тимошенко Л. Чи треба досліднику “все розгледіти і до всього додивитися”: (З приводу відповіді Валерія Ластовського на мою рецензію) // Український гуманітарний огляд. – Вип. 14. – С. 206-209.). З огляду на те, що київський колега не представив щодо моїх зауважень жодних серйозних аргументів, не довів громадськості володіння предметом історії церкви та фаховими знаннями масових церковних джерел, а замість цього підмінив дискусію пошуком “бліх” в моїх текстах, я думав, що вона завершиться без жодних наслідків. Однак публікація моїм опонентом ще однієї відповіді у періодичному виданні “Болховітіновський щорічник” засвідчує не інакше, як неспроможність автора як дослідника історії церкви та дискусію (Ластовський В. Важко бути богом (хроніка моєї “дискусії” з Леонідом Тимошенком) // Болховітіновський щорічник. 2011. – К., 2011. – С. 363-370). І цього разу відбулася підміна предмету дискусії, причому мій візаві тепер вирішив з’ясувати мою наукову спеціалізацію, а також майже поабзацно переказати мою рецензію та заключну репліку на його відповідь, за що я йому вдячний, адже нечасто мої дослідження переказують майже дослівно. Тут зазначу, що впевненість В. Ластовського в тому, що він мене у згаданій “хроніці” остаточно переміг, є лише його власним суб’єктивним баченням проблеми. Дискутувати надалі з автором, який переживає лише за реанімацію підмоченої репутації чи в такий досить своєрідний спосіб лікує своє подразнене самолюбство, надалі не збираюся.

Ще гірша ситуація з рецензуванням праць зі спеціальних історико-церковних дисциплін. Так, наприклад, в Україні немає фахівців для рецензування праць Ю. Ясіновського (остання книга: Ясіновський Ю. Візантійська гимнографія і церковна монодія в українській рецепції ранньомодерного часу. – Львів, 2011). Рідко на фаховому рівні рецензуються праці з історії церковного мистецтва, а мовчання фахівців щодо висунування Л. Скопом гіпотези про Федуска зі Самбора як автора мініатюр Пересопницького Євангелія взагалі потрібно вважати неприпустимим, адже згадана гіпотеза не має жодних джерельних підтверджень (див.: Скоп Л. Майстер мініатюр Пересопницького євангелія – Федуско, маляр зі Самбора. – Дрогобич, 2011).

⁶ Gil A. Prawosławna eparchia chełmska do 1596 roku. – Lublin-Chełm, 1999.

⁷ Gil A. Chełmska diecezja unicka 1596 – 1810. Dzieje i organizacja. – Lublin, 2005.

⁸ Bobryk W. Duchowieństwo unickiej diecezji chełmskiej w XVIII wieku. – Lublin, 2005.

⁹ Skoczylas I. Sobory eparchii chełmskiej XVII wieku. Program religijny Slavica Unita w Rzeczypospolitej. – Lublin, 2008.

¹⁰ Див.: Сковчиляс І. Генеральні візитації Київської унійної митрополії XVII – XVIII ст. Львівсько-Галицько-Кам'янецька єпархія. – Т. 2: Протоколи генеральних візитацій. – Львів, 2004; Собори Львівської єпархії XVI – XVIII ст. / Упор. та істор. нарис Ігоря Сковчиляса. – Львів, 2005; Його ж. Львівська (Галицька) єпархія XII – XVIII ст. Організаційна структура та правовий статус. – Львів, 2010.

¹¹ Генеральні візитації церков і монастирів Володимирської унійної єпархії кінця XVII – початку XVIII століть: книга протоколів та окремі описи / Заг. ред. та істор. нарис А. Гіль, І. Сковчиляс. Упор. А. Гіль, І. Маркевич, І. Сковчиляс, І. Сковчиляс. – Львів-Люблін, 2012.

¹² Гіль А., Сковчиляс І. Володимирсько-Берестейська єпархія XI – XVIII століть: історичні нариси. – Львів, 2013.

¹³ Говгера В., о. Організаційна структура Львівської єпархії XVIII ст. (1700 – 1772). – Львів, 2014.

¹⁴ Горін С. Монастирі Луцько-Отерозької єпархії кінця XV – середини XVII ст.: функціонування і місце у волинському соціумі. – К., 2012.

¹⁵ Chomik P. Życie monastyczne w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI wieku. – Kraków, 2013.

¹⁶ Ruchy religijne na Wołyniu w XVI i w XVIII wieku / Redakcja Andrzej Gil. – Lublin, 2013. – 170 s.

¹⁷ Завещания униатских иерархов киевской митрополии XVII и XVIII вв. как пример религиозной культуры общества Речи Посполитой. – Люблин, 2013.

¹⁸ Mironowicz A. Biskupstwo turowo-pińskie w XI – XVI wieku. – Białystok, 2011.

¹⁹ Walczak W. Unicka eparchia turowo-pińska w XVII – XVIII wieku. Struktura organizacyjna. – Białystok, 2012.

²⁰ Wereda D. Biskupi unickiej metropolii kijowskiej w XVIII wieku. – Siedlce-Lublin, 2013.

²¹ Блажейовський Д. Ієрархія Київської Церкви (861 – 1996). – Львів, 1996.

²² Gil A., Skoczylas I. Kościoły wschodnie w państwie polsko-litewskim w procesie przemian i adaptacji: metropolia kijowska w latach 1458 – 1795. – Lublin-Lwów, 2014.

²³ Лісейчыкаў Д.В. Штодзённае жыццё уніяцкага парафіяльнага святарства беларуска-літоўскіх зямель (1720 – 1839 гг.). – Аўтарэферат дыс... канд. гістар. навук. – Мінск, 2009.

²⁴ Візіты уніяцкіх цэркваў Мінскага і Навагрудскага сабораў 1680 – 1682 гг. / Уклад. Д.В. Лісейчыкаў. – Мінск, 2009.

²⁵ Див. про це узагальнення в: Тимошенко Л. Киевская епархия в 1458 – 1596 гг. // Православная Энциклопедия / Под ред. Патр. Моск. и всея Руси Кирилла. – Т. XXXIII: Киево-Печерская Лавра – Кипрская икона Божией Матери. – М., 2013. – С. 160-164; Тимошенко Л., Флоря Б. Киевская епархия, в 1596 – 1686 гг. // Православная Энциклопедия / Под ред. Патр. Моск. и всея Руси Кирилла. – Т. XXXIII. – С. 164-174; Тимошенко Л. Уния на Киевщине. Литовско-белорусская часть Киевской униатской архиепархии в 1596 – 1700 гг. // Православная Энциклопедия / Под ред. Патр. Моск. и всея Руси Кирилла. – Т. XXXIII. – С. 271-274; Його ж. Южная часть униатской Киевской епархии в 1596 – 1700 гг. // Православная Энциклопедия / Под ред. Патр. Моск. и всея Руси Кирилла. – Т. XXXIII. – С. 274; Його ж. Униатская Киевская епархия в 1700 м 1793 гг. // Православная Энциклопедия / Под ред. Патр. Моск. и всея Руси Кирилла. – Т. XXXIII. – С. 274-278. Єдиною монографічною працею, в якій розглядається українська частина унійної архієпархії в середині XVIII ст., залишається дослідження о. Ст. Набиванця: Nabywaniec St., ks. Unicka archidiecezja kijowska w okresie rządów arcybiscupa metropolity Felicjana Filipa

Wołodkowicza. 1762 – 1778. – Rzeszów, 1998. Див. також узагальнююче дослідження про Радомишль – митрополичу резиденцію у XVIII ст. та органи архієпархіальної влади: Тимошенко Л. Резиденція Київських митрополитів в Радомишлі на Київщині (до історії структур Унійної Церкви у XVIII ст.) // Архів Української Церкви. – Серія 1. Дослідження. – Вип. 1: Історія унії на Київщині 1596 – 1839 років / Відп. ред. М. І. Обушний. – К., 2011. – С. 203-250.

Леонід ТИМОШЕНКО

Захарія А. Й. Добрівляни на Дрогобиччині. Короткий екскурс у недавнє минуле села. Історико-краєзнавчий нарис-путівник. – Львів, 2010. – 228 с.

Автором нарису є уродженець села Добрівляни, розташованого на Дрогобиччині, тепер львів'янин, кандидат технічних наук, професор Національного університету “Львівська політехніка” Йосип Андрійович Захарія. Любов до рідної землі, вболівання за її долю і зацікавленість краєзнавчою проблематикою спонукали Йосипа Андрійовича до написання кількох історичних робіт. Це етнографічне дослідження “Бабусині скарби”, базоване на матеріалах, зібраних у с. Добрівляни, біографічна праця про добрівлянського пароха Степана Яворського та рецензована нами праця, ідею написання якої автор, судячи з усього, проніс через життя.

Перше позитивне враження від праці створює її оформлення: крейдяний папір, чіткі кольорові і чорно-білі світлини, карти села і схематичні зображення його об'єктів. На титульній сторінці розміщене фото квітучих зелених берегів, які обрамлюють повільну течію річечки Трудниці – символічної картини пам'яті автора про дитинство, молоді роки, рідну землю.

Автор розробив вдалу структуру дослідження, яке, як видно з назви, не претендує на академічну наукову працю, а все ж є важливою роботою, базованою в основному на періодичних виданнях, а також мемуарах і спогадах мешканців та вихідців с. Добрівляни. Позитивною стороною праці є поіменний показчик добрівлянців, про яких згадується у книзі.

У короткому вступі професор Захарія мотивував мету дослідження, доцільність його структури, вказав основні джерела і пояснив власну позицію у їхньому трактуванні.

Перший розділ присвячений особливостям розташування села, його топографії і топоніміці. Автор розробив “Схему основних доріг села Добрівляни”, яка, присуті, містить схематичні зображення всіх головних об'єктів села: річок, пасовищ, земляних валів, громадських і приватних будівель, релігійних споруд, сільських вулиць, провулків, залізниць, автодоріг та ін. У цьому ж розділі Захарія докладно оповів про територію у межах села, відому як “Теремці”. Побачивши її схожість з давнім городищем коло міста Буськ Львівської області, Йосип Андрійович припускає, що на вказаному місці у княжу добу могло бути поселення. У третьому розділі автор продовжує інформувати про згадану місцевість, на яку, як вказує легенда, нападали татари.

Другий розділ розкриває етнографічні особливості села Добрівляни, які, на думку Захарії, полягають у тому, що автохтонів села не можна назвати бойками, оскільки